

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ УМОВ І ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Основні тенденції розвитку вітчизняного ринку освітніх послуг

Сучасний розвиток вітчизняної вищої освіти характеризується наявністю низки інституційних розривів, які спричинюють наступні дисбаланси розвитку [88]: структурні диспропорції національної системи вищої освіти; розриви між потребами збільшення фінансових джерел для розвитку вітчизняної освітньо-наукової сфери й обмеженими з причини глибокої економічної кризи коштами держбюджету; невідповідність між якістю університетської освіти (окремого ЗВО і національної системи у цілому) та її представленістю в рейтингах; неузгодженість ринку освітніх послуг і ринку праці тощо. Розглянемо їх детальніше.

Формування нових інститутів, починаючи з 1991 року, відбувалося із збереженням державою значних функцій регулювання освітньої системи: у визначенні пріоритетів розвитку, джерел фінансування, оцінки результативності закладів вищої освіти. Наслідками лібералізації відносин у системі вищої освіти стали поява приватних ЗВО (наприкінці 1991 року – 2, максимальна кількість у 2005 році – більше 200, у 2013 році – 167 (ЗВО I-IV рівнів акредитації); загальне збільшення кількості закладів вищої освіти та чисельності студентів, які в них навчаються (табл. 2.1); різке зростання попиту на підготовку спеціалістів у сфері суспільних наук, економіки та права, а також гуманітарних наук. На сьогодні в Україні налічується 288 закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації, майже 80 з яких – приватні. І якщо в періоді 1994-2005 рр. їх кількість стрімко зростала, то в наступні 5 років (2006-2011 р.р.) кількість закладів залишилася майже незмінною. Протягом останніх років спостерігається незначне скорочення кількості закладів вищої освіти (табл. 2.1).

На початку 1990-х років в українські заклади вищої освіти щороку вступало приблизно 15–17% випускників шкіл, сьогодні цей показник один з найвищих у світі – 70–75% [16]. Наведене свідчить про розширення доступу до здобуття вищої освіти та тенденцію масовізації. Це має як позитивні сторони (збільшення чисельності молоді, яка здобуває вищу освіту, свідчить про формування суспільства знань і підвищення соціального та культурного капіталу суспільства [185]), так і негативні наслідки (зниження якості освіти, перетворення вишів на «провайдерів» освітніх послуг, знецінення дипломів, зростанні рівня безробіття та чисельності молоді з вищою освітою у структурі безробітних на вітчизняному ринку праці [185]).

Думка щодо негативних наслідків швидкого розширення системи вищої освіти частково є обґрунтованою. Так, у 2016 році 80 % випускників українських середніх шкіл відразу після закінчення школи вступили до закладів вищої освіти (4/5 української молоді). Водночас відзначається брак фахівців робочих спеціальностей, зокрема, у металургійній, машинобудівній, хімічній промисловості та у будівельній галузі [38].

Таблиця 2.1 – Динаміка кількості закладів вищої освіти України [16]

Навчальний рік	Кількість закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації	Чисельність студентів у закладах вищої освіти III–IV рівнів акредитації, тис.
1990/1991	149	881,3
1991/1992	156	876,2
1992/1993	158	855,9
1993/1994	159	829,2
1994/1995	232	888,5
1995/1996	255	922,8
1996/1997	274	976,9
1997/1998	280	1110,0
1998/1999	298	1210,3
1999/2000	313	1285,4
2000/2001	315	1402,9
2001/2002	318	1548,0
2002/2003	330	1686,9
2003/2004	339	1843,8
2004/2005	347	2026,7
2005/2006	345	2203,8
2006/2007	350	2318,6
2007/2008	351	2372,5
2008/2009	353	2364,5
2009/2010	350	2245,2
2011/2012	345	1954,8
2010/2011	349	2129,8
2012/2013	334	1824,9
2013/2014	325	1723,7
2014/2015	277	1438,0
2015/2016	288	1375,2
2016/2017	287	1369,4

Зазначений показник вступу насправді є дуже високим за світовими стандартами. Для порівняння, у 2012 році в США до закладів вищої освіти вступили близько 66 % випускників середніх шкіл [3]. Разом з тим, за іншим важливим показником розвитку системи вищої освіти, а саме за часткою осіб з вищою освітою, Україна не входить до числа безумовних лідерів. Серед країн ОЕСР (Організація міжнародного співробітництва та розвитку об'єднує 34 країни світу, більшість з яких є країнами з високим доходом громадян та високим індексом розвитку людського потенціалу), до першої десятки країн світу з найвищою часткою осіб, що мають вищу освіту, належать Канада (51 %), Ізраїль (46 %), Японія (45 %), США (42 %), Нова Зеландія (41 %), Південна Корея (40 %), Великобританія (38 %), Фінляндія (38 %), Австралія (38 %), Ірландія (37 %) [19]. За сумою показників часток осіб, що мають повну (22,7 %) та неповну вищу освіту (20,5 %) [148], можна стверджувати, що реальний відповідний показник для України становить близько 35 %, враховуючи, що до числа осіб з неповною вищою освітою віднесено також тих, хто повної вищої освіти не отримав чи не отримає її у майбутньому. За міжнародним показником рівня залученості до вищої освіти (Gross Enrolment Ratio – відсоток осіб, що

одержують вищу освіту, незалежно від їхнього віку, від загальної кількості осіб, які мають типовий для одержання вищої освіти вік) Україна посідає одне з чільних місць серед країн Центральної та Східної Європи (73 %). Разом з тим, наша країна за показником залученості до вищої освіти відстає від таких країн, як Фінляндія (93 %), США (82 %), Швеція (79%) та Норвегія (78 %), які також мають значно вищий рівень загального соціально-економічного розвитку [110].

Зростання масовості вищої освіти та скороченням кількості робочих місць у виробничому секторі економіки, перетворило вищу освіту з певного привілею на соціальний стандарт. Розширення освітніх систем в розвинених країнах породжується об'єктивним суспільним попитом на вищу освіту, в Україні це відбувається, більшою мірою, за рахунок інерції суспільної свідомості, що неоднозначно впливає на якість національного інтелектуального капіталу.

Таким чином, лише деякі параметри системи вищої освіти в Україні можна вважати надмірно високими (кількість випускників середніх шкіл, що вступають до закладів вищої освіти, кількість акредитованих закладів вищої освіти), тоді як в цілому українська вища освіта демонструє кількісні показники, зіставні з показниками інших сусідніх країн, у тому числі держав Центральної і Східної Європи.

Очевидним негативним наслідком зростання масовості вищої освіти є знецінення отримуваних кваліфікацій і подальший розрив з реальними потребами економіки. У суспільній думці домінує уява про критичну необхідність «професіоналізму», що має бути підтверджено дипломом про вищу освіту і не обов'язково втіленим у певні знання і навички. Вища освіта чи науковий ступінь стали атрибутом соціального статусу, зросла вагомість «символічного інтелектуального капіталу», а не реального.

Вітчизняна економіка, яка не створює запиту на реальні робочі місця, що вимагають виробничої ефективності, таким чином стимулює попит на абстрактні «універсальні» освітні спеціальності. Коли професії випускників вітчизняних закладів вищої освіти не завжди збігаються з потребами ринку праці, частина носіїв знань не має можливості реалізувати власний інтелектуальний потенціал в умовах української економіки. Наприклад, сьогодні в Україні спеціалістів у галузі «Право» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» готує аж понад 110 закладів вищої освіти. Державне замовлення в сфері суспільних наук, економіки та права, що в останні роки утримується на рівні 20-25% від загального показника, гуманітарних наук та мистецтва – 12-14% [121] явно не збігається з запитами на таких фахівців: на обліку в Державній службі зайнятості України знаходиться понад 40 тис. осіб з вищою юридичною освітою і більше 34 тис. – з вищою економічною освітою [23].

Вища освіта несе відповідальність за розбіжності між теорією викладання і практикою господарювання, результатом чого стає зростання безробіття серед молоді. Підготовка молодих спеціалістів, яка відбувається не за потребами інноваційної економіки, а на основі державного замовлення та популярності спеціальностей серед абітурієнтів заважає створенню національно-інтелектуального трикутника «освіта-наука-інновації» [133].

Посилення структурних дисбалансів на ринку праці, спричинене трендом глобальної невизначеності, ускладнює процес прогнозування змін на ринку праці, що потребує від закладів вищої освіти підготовки спеціалістів більш універсалізованих, інтелектуально незалежних, здатних критично та творчо мислити, сприймати та переробляти величезні масиви інформації, підвищувати інтелектуальний рівень протягом життя на основі оволодіння сучасними інформаційними технологіями навчання. Отже, кваліфікаційний підхід, що був основною в індустріальній економіці освітньою практикою, має бути замінений новими методиками навчання на компетентнісній основі, що потребує маркетингового підходу до оновлення освітніх програм, який засновано на вивченні потреб та пошуку засобів їх задоволення.

Незважаючи на процеси масовизації вищої освіти, контингент студентів у вітчизняних ЗВО має тенденцію скорочення. Зростання попиту на освітніх послуги на початку 2000-х років зумовило зростання кількості закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації, яке спостерігалось до 2010 року, однак чисельність студентів змінювалася нерівномірно (табл. 2.1). Статистичні дані показали, що кількість студентів з 1990-х рр. стрімко зростала, але починаючи з 2007 року даний показник поступово знижується. За даними прогнозування, кількість студентів, зарахованих до закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації у 2020 році буде дорівнювати 50% кількості студентів від зарахованих у 2007 році [134]. Це обумовлено демографічною кризою, яка мала місце на початку 2000-х років і тим самим значно вплине на контингент студентської молоді не лише в 2020 році (рис. 2.1), соціально – економічною кризою в Україні та зменшенням пропозиції освітніх послуг, спричиненої змінами в інституційній структурі галузі [156].

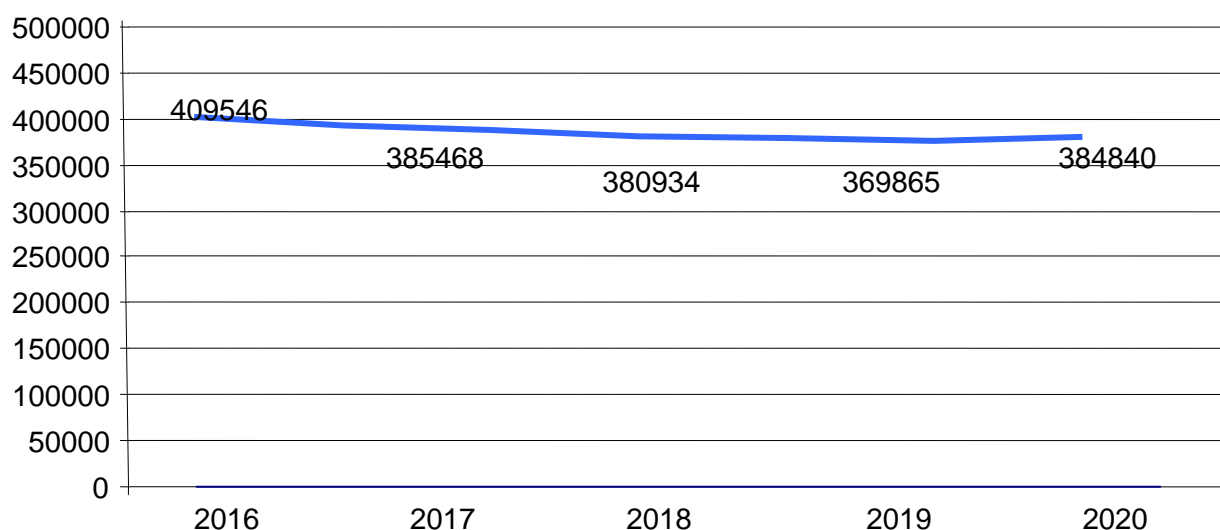

Рисунок 2.1. – Динаміка потенційних абітурієнтів з числа постійного населення України до 2020 р. (складено на основі [112])

Нинішнє зниження кількості студентів спричинило зміни інших показників вищої освіти в Україні:

- кількості професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти;

- навантаження навчально-методичного комплексу дисциплін;
- оплати праці працівникам закладів вищої освіти;
- необхідної та достатньої кількості закладів вищої освіти;
- ліцензійного обсягу на певні спеціальності.

Одним з проявів незбалансованості національної системи вищої освіти є малочисельність контингенту студентів у переважній більшості закладів вищої освіти та їх розпороченість за підпорядкуванням. Досвід країн з високим рівнем вищої освіти вказує на прив'язку чисельності населення до кількості навчальних закладів. На основі аналізу даних табл. 2.2 можна зробити висновок, що для розвинених європейських країн ефективним є співвідношення в розмірі 0,5-0,8 млн осіб на 1 заклад вищої освіти.

Таблиця 2.2 – Співвідношення чисельності населення та кількості закладів вищої освіти в європейських країнах

Країна	Чисельність населення, млн. осіб	Кількість закладів вищої освіти*	Чисельність населення на 1 ЗВО, млн. осіб
Великобританія	62,74	123	0,51
Угорщина	9,97	19	0,52
Швейцарія	7,91	14	0,57
Іспанія	47,27	74	0,64
Італія	60,72	83	0,73
Франція	65,43	80**(380)	0,17 (0,82)
Чехія	10,5	73	0,14
Україна	42,76	288	0,15
Болгарія	7,35	42	0,18

* – під закладами вищої освіти маються на увазі університети

** – у Франції вища освіта представлена університетами (у кількості 80 закладів) і вищими школами (в кількості 300)

Розраховано на основі [41]

Питання укрупнення мережі закладів вищої освіти залишається проблемним. Об'єднання декількох в один потужний регіональний на першому етапі дозволило створити потужний заклад вищої освіти з розвинутою матеріальною базою, спростити керованість галуззю. Але розглянемо основні ризики процесу оптимізації закладів вищої освіти. Об'єднання декількох кафедр колишніх закладів в одну забезпечує наявність одразу великого кадрового потенціалу, достатнього для проведення ліцензування і акредитації будь-якої профільної для кафедри спеціальності. Таким чином зникає потреба у подальшому розвитку кафедри, зникають стимули до захисту дисертацій, написання підручників тощо. Закордонний досвід також свідчить про наявність цієї проблеми. Наприклад, у штаті Масачусетс (США) на 6,5 млн. мешканців існує 175 університетів, що значно більше у відсотковому співвідношенні, ніж в Україні. У США налічується 4200 університетів і середня чисельність студентів складає близько 4000 осіб. Крім того, в першій за рейтингом десятці закладів вищої освіти світу присутній Каліфорнійський технологічний інститут, в якому співвідношення студентів до викладачів становить близько 2,5 і в якому працює велика кількість Лауреатів Нобелівської премії. Тому рівень освіти не залежить

від кількості студентів у закладі і треба шукати оптимальні співвідношення в кожному конкретному випадку. Укрупнення закладів вищої освіти має здійснюватися на добровільній основі, або об'єднання кількох закладів в один можна замінити створенням університетських консорціумів, як на регіональному, всеукраїнському так і на міжнародному рівнях.

Досить суперечливою рисою вищої освіти України є значний відсоток університетів в системі закладів вищої освіти. У 1991/1992 н.р. із 156 закладів вищої освіти тільки 12 мали статус університетів, тоді як зараз їх 180. Для порівняння, в Іспанії, чисельність населення якої корелює з Україною, їх 74 [41].

Зараз в Україні діють заклади вищої освіти таких типів:

1) університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність (кращі класичні університети України 2016 року див. дод. А);

2) академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому та другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому та вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

3) коледж – галузевий заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження [70].

Практика інституційної диференціації в українській вищій освіті, що заснована на рівнях програм підготовки, не враховує кілька важливих моментів: по-перше, неоднорідність групи провідних університетів, які мають право на реалізацію програм магістратури, – до неї входять як загальноновизнані лідери, так і заклади з невисокими рейтингами; по-друге, внутрішня неоднорідність закладів вищої освіти – є підрозділи з сильним науковим потенціалом і підрозділи, орієнтовані виключно на масовий попит на освітні послуги; по-третє, різноспрямований світоглядний розвиток самого суспільства, наявність різноспрямованих запитів до закладів вищої освіти з боку населення [88].

До цього часу в Україні відтворювалися більшою мірою елементи екстенсивної стратегії розвитку вищої школи (еволюційна трансформація освітньо-наукового середовища), коли визначаються пріоритети удосконалення наявного інституціонального поля діяльності закладів вищої освіти, формування ефективного конкурентного середовища, у результаті чого мають виокремлюватися висококонкурентні університети – лідери в формуванні вітчизняного інтелектуального капіталу. Позитивним моментом даної стратегії є мета модернізації всього університетського сектору, упровадження ефективних форм управління на всіх рівнях функціонування системи вищої освіти. Основні недоліки (слабкі місця) даної стратегії щодо її реалізації в українських реаліях наступні: відсутність можливості фінансово забезпечити одночасне реформування всієї системи вищої освіти та ризики тривалого очікування змін в умовах посилення конкуренції в глобальному інтелектуальному просторі.

Досвід розбудови університетського сектору країн, в яких економічні ресурси в цілому були недостатні для фінансування університетів на рівні світових стандартів (Китай, Тайвань, Саудівська Аравія, Південна Корея), доводить ефективність селективної стратегії, що полягає в створенні, за активної інституціональної та матеріальної підтримки держави, конкурентних на світовому ринку університетів на базі тих закладів вищої освіти, які потенційно спроможні виконувати функцію формування інтелектуального капіталу світового рівня і в перспективі представляти країну на глобальному ринку освітніх послуг [88]. За умови обмеженості ресурсної бази вітчизняних університетів критично важливою стає активна фінансова та інституційна підтримка держави. Пряме стратегічне інвестування державою грошових коштів у розвиток освітнього та дослідницького потенціалу вузів в умовах соціально-економічної кризи вкрай обмежене, тому актуалізується питання ранжування закладів вищої освіти та визначення тих університетів, що спроможні стати лідерами інтелектуального розвитку, зайняти високі місця в світових рейтингах і забезпечити високий рівень конкурентоспроможності національної освітньої системи.

Інституційна диференціація закладів вищої освіти необхідна також з причини диверсифікованості мотивів отримання вищої освіти і різного рівня підготовки студентів до навчання. «Кожний заклад вищої освіти має визначити своє позиціонування в конкретній точці континууму, встановлюючи баланс між академічними, дослідницькими інтересами, з одного боку, та практичними елементами професійної підготовки – з іншого» [21]. Така рівнева структура системи вищої освіти, в якій представлені масовий професійно-орієнтований бакалаврат та селективна елітна магістратура, стала основою для адаптації організаційних, управлінських та фінансових умов діяльності вузів до масовості вищої освіти. Особливої ролі набуває інформальна диференціація освітніх установ, цільове проектування освітніх програм не тільки за різними рівнями та профілем, але й відмінними за когнітивними моделями, які мають чітко сформульовані специфічні завдання в особистісному розвитку студентів, особливі ціннісно-мотиваційні проекти.

Новою проблемою в освітній галузі України в останні роки стала

проблема невідповідності кількості викладачів закладів вищої освіти із вченими званнями та ступенями з тією, що необхідна для забезпечення якісного навчального процесу. Проведений аналіз статистичних даних свідчить, що кількість студентів у закладах вищої освіти за роки незалежності змінилася з 882,3 тис. осіб у 1990/91 н. р. до 1369,4 тис. осіб у 2016/2017 н. р. Найменша кількість студентів була у 1993/1994 н. р. (829,2 тис. осіб), а найбільша у 2007/2008 н. р. (2372,5 тис. студентів) [16]. З 1993 по 2007 рр. чисельність студентів безперервно зростала (в 2,8 рази), що спричинило збільшення кількості закладів вищої освіти з 149 до 353. В свою чергу, це викликало велику потребу у наукових кадрах. Для створення відповідного кадрового потенціалу були прийняті державні рішення, що забезпечило збільшення аспірантів з 13374 особи у 1990/91 н.р. до 34653 особи у 2010/2011 н. р., а докторантів з 503 особи у 1991/92 н. р. до 1814 осіб у 2012/2013 н. р. Сприяння кадрового зростання відповідало прийняття Закону України «Про науково-технічну діяльність», встановлення підвищених пенсій для науково-педагогічних працівників та підвищення престижності праці педагогів. Ці заходи дозволили створити в Україні потужний кадровий потенціал викладачів, що володіють сучасними інформаційними технологіями, державною мовою. В 2009/2010 н. р. співвідношення студентів і викладачів вже знаходилося в оптимальних межах, що регламентується Ліцензійними умовами надання освітніх послуг у сфері вищої освіти (Наказ МОН від 24.12.2003 р. № 847 зі змінами від 29.11.2011 року). Наведені дані щодо загальної кількості студентів денної форми навчання, загальної кількості наукових кадрів, які мають ступені доктора та кандидата наук і необхідної кількості наукових кадрів зі ступенями і званнями для забезпечення навчального процесу відповідно до ліцензійних умов надання освітніх послуг. Необхідна кількість науковців розраховувалась виходячи із середнього співвідношення студентів до викладачів 10 до 1, кількості бакалаврів – 55%, кількості спеціалістів – 32%, кількості магістрів – 13% від загальної кількості студентів денної форми навчання, дотримання ліцензійних умов щодо кількості викладачів зі ступенями і званнями на програмі бакалаврату – 40%, спеціаліста – 70%, магістратури – 95% і співвідношення студентів і викладачів на програмі підготовки магістрів в середньому 5 до 1. Згідно розрахунків на 100 студентів необхідна кількість викладачів зі ступенями і званнями становить 5,17 [138].

Наведені розрахунки не претендують на абсолютну точність, тому що не враховують такі чинники: наявність доцентів без вчених ступенів, навчання на заочній формі, керівництво аспірантами і докторантами.

Аналіз даних свідчить про кардинальну зміну ситуації з науково-педагогічними кадрами вищої кваліфікації:

– до 2010 року потреби в кадрах перевищували наявний потенціал, а після 2010 року була встановлена стабільна тенденція зменшення кількості студентів і збільшення кількості викладачів зі ступенями і званнями, які перевищують потреби освітньої галузі;

– зміни в кадровому потенціалі відбуваються значно повільніше і більш інерційно, ніж зміни в контингенті студентів;

– тенденція зменшення кількості студентів буде відчуватися виходячи з демографічних прогнозів до 2020 року і до цього часу збільшення кількості осіб зі ступенями і званнями буде безперервним.

Не можна очікувати скорочення працюючих кандидатів і докторів наук за рахунок вибуття за пенсійним віком у зв'язку з підвищенням пенсійного віку жінок. Необхідно вжити заходи на державному рівні для створення необхідної кількості нових робочих місць для ефективного використання існуючого кадрового потенціалу вищої кваліфікації. Не слід розраховувати на працевлаштування нових кандидатів і докторів наук в наукових установах, так як чисельність осіб в наукових установах з 1990 року зменшилася з 313079 до 82032 осіб і має стійку тенденцію до подальшого зниження [123].

Незбалансованість ринку освітніх послуг спричинила неефективне управління системою вищої освіти, породила дублювання підготовки фахівців, знизила ефективність розміщення державного замовлення та здійснення контролю за якістю вищої освіти, звузила можливості продовжувати навчання за програмами більш високого рівня, зумовила підвищення фінансових витрат на утримання закладів вищої освіти, а також сприяла посиленню конкуренції. За таких умов перед ЗВО постають нові завдання:

- формування позитивного іміджу ЗВО та забезпечення його привабливості;
- підвищення конкурентоспроможності ЗВО;
- диверсифікація діяльності, розширення спектру послуг;
- приведення у відповідність пропозиції освітніх послуг до потреб ринку праці;
- збільшення контингенту студентів, зокрема тих, хто навчається на контрактній основі для покращення фінансового забезпечення.

Реалізація наведених завдань можлива лише за умов формування маркетингової політики, адекватної наведеним змінам та тенденціям на ринку освітніх послуг.

2.2. Вплив процесів глобалізації на вітчизняну систему вищої освіти

З кінця ХХ ст. національні системи вищої освіти, в тому числі і вітчизняна, знаходяться під впливом процесів глобалізації. За визначенням П. Скотта, «глобалізація – це, можливо, найбільш фундаментальний виклик, з яким зіштовхнулася вища школа за всю більш ніж тисячолітню історію свого існування» [163], тобто національна відокремленість закладів вищої освіти усе більше вступає в конфлікт з наслідками та перспективами інтернаціоналізації і глобалізації. Від адекватного впровадження в процес освіти глобалізаційних складових залежить, по суті, сама модель системи вищої освіти, якість освітніх послуг, імідж і конкурентоспроможність національних університетів. Нині міжнародне співробітництво перетворилося з побічної діяльності університетів на невід'ємну частину їхньої стратегії: 75% вузів, представники яких приймали участь у дослідженні Міжнародної асоціації університетів (1336 вузів із 131 країни), мають або розробляють стратегію інтернаціоналізації, а в 16% вузів вона визначена серед пріоритетів загальноуніверситетської стратегії [186].

Україна приєдналася до європейської освітньої системи в 2005 році.